

Feminističke studije periodike u Institutu za književnost i umetnost

Rad ima za cilj da pokaže kako su naučnice zaposlene u Institutu za književnost i umetnost, kroz nekoliko generacija, oblikovale i učvrstile humanističku (pod)disciplinu feminističkih studija periodike. Pionirsku, ali i medijalnu ulogu u tom procesu imala je Slobodanka Peković, pa je njen rad (od sredine 70-ih godina 20. veka do danas) na istraživanju ženskog književnog nasleđa i književnih časopisa u središtu pažnje. Pored toga, rad će ukratko predstaviti dalja, od 2000-ih godina neometana, istraživanja ženske i feminističke periodike u Institutu i na Filološkom fakultetu, susretanje ova dva akademska toka oko 2010. godine, kao i aktuelne aktivnosti i rezultate na tom polju.

Ključne reči: feminističke studije periodike, Slobodanka Peković, Institut za književnost i umetnost.

Od 1969. godine i prvog kolektivnog istupa grupe istraživača Instituta za književnost i umetnost u časopisu *Književna istorija* može se pratiti utemeljivanje i razvoj studija periodike u jugoslovenskoj i srpskoj nauci.¹ Danas su studije periodike izrazito dinamična humanistička disciplina na evropskom i globalnom nivou, koja je u najvećoj meri proizišla iz proučavanja književnosti. Njenom ubrzanom razvoju u 21. veku doprinela je pojava digitalne humanistike, koja je proučavanje književnosti zasnovano na časopisnoj građi učinila vidljivijom nego ikada ranije. Naime, poduhvati poput *Modernist Journals Project* (1995–) učinili su lako dostupnim i globalno vidljivim kako same modernističke časopise engleskog govornog područja tako i rezultate njihovog istraživanja. Tačnije, oni su učinili vidljivim i sam proces proučavanja (modernističke) periodike. Ovaj digitalni repozitorijum i istraživačka onlajn platforma, koju su pokrenuli naučnici sa američkog Univerziteta Braun, može se smatrati digitalnohumanističkom verzijom srodnih dugogodišnjih organizovanih istraživanja periodike započetih mnogo pre digitalne ere. Od 2009. godine značajne rezultate na polju proučavanja perio-

¹ U Zagrebu se (književnom) periodikom kao posebnim naučnim predmetom i poljem sistematski prvi počeo baviti prof. dr Vinko Brešić, koji vodi i istraživački projekat Hrvatska književna periodika

dike i promovisanja same istraživačke metodologije donosi Evropsko društvo za proučavanje periodike, koje nastoji da organizaciono i digitalno objedini različite nacionalne i pojedinačne poduhvate iz ove oblasti.²

Dva najstarija institucionalno utemeljena istraživanja periodike u svetu jesu ona koja počev od 1968. godine sprovodi međunarodno Istraživačko društvo za viktorijansku periodiku,³ i projekat beogradskog Instituta za književnost i umetnost, počev od 1969. odnosno 1970. godine, kada je zvanično počeo sa radom pod nazivom Istorija srpske književne periodike.⁴ Dok su osnivački dokumenti i drugi, kasniji metodološki tekstovi ovih projekata pažnju fokusirali na definisanje istraživačkog korpusa, probleme (p)opisa obimne građe, nacionalnih i nadnacionalnih okvira, odnosa književnog i vanknjiževnog polja, feministički pristup i fokus na žensko nasleđe postao je moguć tek sa promenjenim položajem naučnica u društvu, u svakoj od navedenih sredina.

Naučnice zaposlene u Institutu za književnost i umetnost kroz nekoliko su generacija oblikovale i učvrstile humanističku (pod)disciplinu feminističkih studija periodike. Pionirsku, ali i medijalnu ulogu u tom procesu imala je dr Slobodanka Peković, pa njen rad (od sredine 70-ih godina 20. veka do danas) na istraživanju ženskog književnog nasleđa i časopisa svakako treba postaviti u središte pažnje. S jedne strane, tekao je razvoj institutskog projekta specijalizovanog za proučavanje (istorije srpske književne) periodike, a sa druge strane, postupno su se stabilizovali feministički pristupi u jugoslovenskoj i srpskoj akademskoj humanistici, pa tako i u Institutu i na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Tokom 90-ih godina 20. veka, ključnu ulogu u potonjem smislu odigrali su alternativni i vaninstitucionalni obrazovni programi, istraživanja u Centru za ženske studije (1992–) i ona organizovana oko časopisa *ProFemina* (1994–2011), koja su usmeravala istraživačice i ka časopisima 19. i 20. veka. U tom procesu je inicijativu imala Svetlana Slapšak, naučnica koja je do 1986. godine takođe radila u Institutu za književnost i umetnost.

Kroz pedesetogodišnji rad na (književnoj) periodici pokazalo se da je ona prvorazredni i najoptimalniji izvor za pisanje istorije književnosti, za razumevanje književnog i kulturnog života određene epohe, pa tako i privilegovani izvor za najpotpunije razumevanje značenja književnog teksta u kulturnom i društvenom kontekstu. U tom smislu, ovo je istraživački okvir koji onemogućava pojednostavljanja istorijske slike, do kakvih u sintetič-

² European Society for Periodical Research, <https://www.espr-it.eu/>

³ Research Society for Victorian Periodicals, <http://rs4vp.org/>

⁴ <http://periodika.ikum.org.rs/>, stranicu uredila dr Biljana Andonovska.

kim historiografskim poduhvatima nužno, tendenciozno ili nenamerno, dolazi. Sličnu ulogu korektiva historiografskim istraživanjima i znanjima, imali su i dalje imaju feministički pristupi, pa je to bio slučaj i sa ozvaničenim znanjem o prošlosti (srpske) književnosti.

Jedna od vezivnih tačaka ovih dvaju naučnih „korektivnih“ procesa jesu pomenuta istraživanja Slobodanke Peković. Središnje mesto u tom smislu zauzima njen odbijeni predlog projekta *Žene i književnost – Prisustvo i doprinos književnica u novijoj srpskoj književnosti*. Predlog je bio podnet Naučnom veću Instituta krajem 70-ih godina 20. veka, a istraživački zadaci postavljeni u njemu proizilazili su iz detaljnog uvida u periodiku 19. veka. Analiza teksta projekta Slobodanke Peković je važna iz mnogo razloga, između ostalog i zato što je u njemu ostalo sačuvano ono što se tada u književnoj i naučnoj javnosti o ženskoj književnosti mislilo i govorilo, a nije uvek ostalo zvanično zapisano. U predlogu, ona piše:

Istraživanje koje bi se bavilo udelom žena u našoj novijoj književnosti bilo bi teorijsko-istorijsko i korisno jer sistematskog istraživanja o doprinosu žena u književno-istorijskoj perspektivi nema. Pitanje žena pisaca je marginalizovano u našoj književnoj istoriji i teoriji iz jednostavnog uverenja da žene koje se bave pisanjem nemaju *nerf* za velika književna ostvarenja. Pored toga, ženski diskurs nije isključivo pisanje u *muškoj stopi* /I. Sekulić/, već traganje za sopstvenim izrazom i iskazom, sa prepoznatljivim razlikama. Pregledani časopisi 19. veka pokazuju da je broj spisateljica znatno veći no što se uopšteno veruje. Ženska imena su veoma česta, one su autorice priča, pozorišnih komada, pesama, putopisa, dnevnika. Poneke od njih, čak daju ton časopisima, a neke su bile i visokotiražne autorke takozvane ženske literature (Пековић 2016, kurziv S. B.).

Kada autorka napiše sintagmu „jednostavna uverenja“, to zapravo znači: predrasude i stereotipi, a može se reći i: mizogini stereotipi, a kada piše „uopšteno se veruje“, to se odnosi na ignorantske predrasude. Slobodanka Peković zapravo razotkriva i neznanje, jer upućuje i na ono što se zvanično piše, kao što su istorije, pregledi i studije u kojima su književnice, književne kritičarke, urednice i uopšte autorke izostavljene.

Kako u intervjuu iz 2016. godine Slobodanka Peković svedoči, za Institut je očigledno bilo „prerano“ za ovu temu u široj projekatskoj formi, pa su srodna istraživanja vođena individualno:

Interesovanje za „žensku književnost“ je postojalo. Mnogi istraživači i istraživačice su se bavili ženskim stvaralaštvom i istorijskim i teorijskim istraživanjima. Svetlana Slapšak je organizovala skup o trivijalnoj književnosti i time definitivno pokazala da i „periferija“ književnog stvaranja može i treba

da se proučava sa punom odgovornošću. Nada Popović je odbranila doktorsku tezu (istina, u Zagrebu) o ženskom pismu. Rad na ženskim časopisima je mogao da se nastavi i odvija bez ikakvih teškoća, ali u okviru opšteg projekta o časopisima (Коларић и Бараћ 2016).

Nužno je istaći da Slobodanka Peković nikad dokument predloga projekta i sam program nije više javno iznosila, niti ga na drugi način nametala. Ona bi samo, mahom u usmenim razgovorima, predložila istraživačicama da pregledaju žensku periodiku određene epohe ili da obrate pažnju na određenu književnicu, iz čega je proizašla i tema doktorske disertacije autorke ovog članka. Jednim poduhvatom, ali mnogo godina kasnije, Pekovićeva jeste bila usmerila i povezala deo istraživačica na ovom polju: organizacijom skupa o književnici Danici Marković 2006. godine (IKUM i Gradska biblioteka „Vladislav Petković Dis“ u Čačku). Tek 2014. godine predala je daktilografisani tekst odbijenog predloga izvađen iz lične arhive autorki ovog članaka na uvid i čuvanje.

Nakon perioda svedenog na individualni poduhvat, istraživanja u ovom domenu, dakle feministička istraživanja književne periodike uopšteno, kao i istraživanja ženske i feminističke periodike u Institutu i na Filološkom fakultetu, od 2000-ih godina tekla su neometano, posebno od 2011. godine kada su se dva akademska toka ukrstila i povezala. Od tada se mogu pratiti brojne aktivnosti i rezultati na tom polju. Na ovakav ishod uticale su politike Ministarstava za nauku u Srbiji od 2000. godine nadalje kao i konkretni kadrovski izbori u Institutu za književnost i umetnost. Oni su usloveli i omogućili ovakav razvojni ishod feminističkih studija periodike – od individualnih napora do organizovanih timskih poduhvata. Ministarstvo je usvajanjem principa projekatskog finansiranja naučnoistraživačkog rada otvorilo mogućnosti za nove istraživačke teme i, bar u jednom periodu, obezbedilo veću autonomiju potencijalnih istraživačkih projekata u odnosu na naučne politike matičnih fakulteta i instituta. Po novousvajanim zakonima o naučnoistraživačkom radu i Pravilniku o tome radu rukovodilac projekta dobio je značajna i jasna ovlašćenja: on ili ona postavlja istraživačku temu i okuplja saradnički tim projekta u skladu sa tom temom. Prof. dr Biljana Dojčinović osmislila je i 2011. godine, zahvaljujući pozitivnom ishodu konkursa Ministarstva nauke, pokrenula projekat *Knjiženstvo, teorija i istorija ženske književnosti na srpskom jeziku do 1915. godine*.

Projekat specijalizovan za proučavanja istorije srpske književne periodike, kojim je od 2006. godine, u više istraživačkih ciklusa i pod nešto menjanim nazivima, rukovodila dr Vesna Matović (od 2007. ujedno i direktorka IKUM-a) povezoao se sa projektom *Knjiženstvo*. Pre svega, prof. Doj-

činović je Slobodanku Peković, nakon njenog odlaska u penziju u matičnoj kući, angažovala na projektu *Knjiženstvo*, vođenom pri Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, kao saradnicu sa takozvanih nula (0) istraživačkih meseci, pozicijom osmišljenom specijalno za projekatsko finansiranje nauke. Ideje Slobodanke Peković o potrebi proučavanja ženske periodike na tom su projektu svesrdno prihvaćene i počele su planski da se sprovode, od izrada bibliografija, preko pisanja pojedinačnih studija do izbora tema doktorskih disertacija. Važne su u tom smislu dve disertacije, o časopisima *Žena Milice Tomić* i *The Freewoman* Dore Marsden Ane Kolarić (2015) i *Ženska književnost u časopisu Misao 1919–1937* Jelene Milinković (2016), obe odbranjene pod mentorstvom prof. dr Biljane Dojčinović.

S druge strane, u Institutu za književnost i umetnost je dr Vesna Matović, i kao direktorka i kao rukovoditeljka projekta za proučavanje periodike, pružala puno poverenje i podršku saradnicima u izboru istraživačkih tema, pa je tako bilo i sa feminističkim istraživanjima periodike. Pored toga, sa dolaskom dr Bojana Jovića na mesto direktora Instituta (2015), a na njegovu inicijativu, uspostavljeno je interno pravilo da se za rukovodiocce institutskih projekata biraju zaposleni u Institutu, a ne – kako je to često bio slučaj ukoliko su saradnici nekog projekta u nižim naučnim zvanjima – profesori Univerziteta koji su spoljni saradnici na projektima, a imaju visoka nastavna zvanja. Naime, pored nužnog poštovanja zakonskih uslova Ministarstva, Institut je time još više suzio izbor za funkciju rukovodioca. Tako se, istekom rukovodilačkih mandata na većini projekata, u Institutu našlo nekoliko mlađih istraživačica na pozicijama rukovoditeljki (od pet postojećih projekata u periodu 2016–2019, na rukovoditeljskim pozicijama na njih četiri su bile žene). Ova pozicija podrazumeva zakonski definisanu nezavisnost odlučivanja rukovodioca pri zapošljavanju novih saradnika, uz saglasnost direktora institucije, kao jedine kontrolne i potencijalno ograničavajuće instance. Kod projekta za proučavanja periodike to je već u prvom takvom slučaju značilo jednostavan izbor i pojačavanje sastava projekta zaposlenjem saradnice Jelene Milinković, koja je jedina u istraživačkoj zajednici u Srbiji u tom trenutku imala odbranjenu temu doktorske disertacije iz oblasti studija književne periodike. U narednim slučajevima izbor je takođe bio neupitan, a u svom zbiru je pokazao da su mladi istraživači/ce koji se opredeljuju za studije periodike najčešće istovremeno posvećeni feminističkoj teoriji i ginokritičkim temama (u konkretnom slučaju, dr Žarka Svirčev i mr Jelena Lalatović).

Tako su se ostvarili uslovi da se ne samo u individualnom radu same Slobodanke Peković, već i u organizovanom radu istraživačke grupe u Institutu, postupno ostvaruje tačka po tačka programa koji je Pekovićeva u

„zaboravljenom“ tekstu ocrerala. U svom projektu definisala je paradoksalni fenomen da je „vreme velike ženske emancipacije u 18. i 19. veku, ujedno bilo i vreme u kome su žene bile izolovane jedne od drugih. One su bile izolovane iz prevashodno muških mesta uzajamnih uticaja i druženja – kafana, univerziteta, udruženja..., mada su postojala, u istom tom vremenu i udruženja poput Omladine srpske gde su članice imale sasvim drugačiji program“ (Пековић 2016).

U poslednjih deset godina na postavljene probleme odgovaraju istraživačice periodike u Institutu. Žarka Svirčev tako, između ostalog, u studiji *Draga Dejanović: portret prethodnice* (2018a) jasno ukazuje na idejnu poziciju Drage Dejanović u sklopu ideja Ujedinjene omladine srpske, dok u monografiji *Avangardistkinje* (2018b) precizno pokazuje kako su poezija, proza i esejistika beogradskih autorki koje su bile aktivno prisutne i konstitutivne za poetičko formiranje srpske književne avangarde, postupno bile istisnute iz zajedničkih časopisnih i izdavačkih poduhvata, kao i iz manifestnih tekstova i svedočanstava o delovanju avangardnih grupa. Kroz istraživanja ženske i feminističke periodike između dva svetska rata, počevši sa njihovim detaljnim čitanjima 2006. godine, sama sam mogla da uočim da nakon dugog 19. veka žene izlaze iz nametnute izolacije i stvaraju sopstvenu javnost – *feminističku kontrajavnost* (što je i naslovna sintagma knjige Бапах 2015) proistekle iz doktorske disertacije *Žanr ženskog portreta u srpskoj periodici 20-ih i 30-ih godina 20. veka* (odbranjene 2014. pod mentorstvom prof. dr Biljane Dojčinović), gde pored postojećih institucija književne javnosti kakve su kafane, udruženja i univerziteti, žene osnivaju sopstvena udruženja i časopise koji postaju ženska „mesta uzajamnih uticaja i druženja“.

Slobodanka Peković je jednostavnim uvidom korigovala i književno-istoriografsku i komparatističku ideju uticaja: „Originalna ili prevedena dela Žorž Sand, Džordž Eliot, gospođe de Stal vršila su isti uticaj koji je svojevremeno imao Verter. Ništa manje nisu bile čitane, niti uticajne, autorke poput Jelene Dimitrijević, Milice Janković, Milke Grgurove, Drage Dejanović, Jelene Spiridonović Savić, Milice Tomić“ (Пековић 2016). Upravo pažljivo čitanje njihovih dela u periodici otkriva mesta autorki u evolutivnim tokovima književnosti, u oblikovanju književnih pokreta i poetika, što je istraživačka metoda iz kakve su proizišle doktorske teze, poput navedenih Ane Kolarić i Jelene Milinković, koje objašnjavaju čitanost i uticajnost o kojoj Slobodanka Peković govori.

Pekovićeva insistira i na tome da ova tema zahteva proučavanje feminističkog pokreta, jer se takvom kontekstualizacijom ženske književnosti dolazi ne samo do potpunog razumevanja toga korpusa, nego do opštijih

istoriografskih i epistemoloških uvida. Pitanje feminizma bi trebalo proučiti, smatra ona, „na ravni suvremene politike, kao pokret, a zatim, što je i najvažnije, kao rastuća spoznaja da je odnos teksta i njegove istorijske i ideološke smeštenosti, između dela i onog što je zadugo bilo zanemarivano kao njegova pozadina, okruženje – ključno za potpuno razumevanje bilo kog literarnog dela“ (Пековић 2016). Ona je time zapravo osporila favorizovanje tzv. unutrašnjeg pristupa književnom delu koji je postavljen nasuprot tzv. spoljašnjem pristupu na studijama književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Taj pristup omogućio je u krajnjem ishodu stvaranje mita o potpunoj autonomiji književnog dela i teksta, kao i mita o univerzalnim vrednostima u književnom delu.

Ti mitovi odgovarali su i mitu o postojanju jedinstvenog i univerzalnog autoriteta u pogledu izricanja književnih vrednosti i koncipiranja književne istorije. U okviru toga, sama književna istorija shvatana je kao pravolinijski i kanonski niz. Studije periodike, danas udružene sa digitalnom humanistikom, omogućavaju jasan i jednostavan uvid u činjenicu da književni tok nije pravolinijski, niti samo jedan, a feminističke studije periodike dodatno očiglednim čine da ne može biti ni kanonski postavljen. Feminističke studije periodike danas daju rezultate koji predstavljaju globalni izazov istorijama književnosti, pa tako i istoriji srpske književnosti, onakvoj kako se ona dominantno razumevala i predavala na beogradskom Filološkom fakultetu. Odnosno, njihova metodologija predstavlja korektiv još uvek delatnom pojednostavljenom mišljenju o (književnoj) prošlosti.

Literatura

- Бараћ, Станислава. 2014. „Жанр женског портрета у српској периодици 20-их и 30-их година 20. века“. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- 2015. *Феминистичка књижевност: жанр женској историји у српској периодици 1920–1941*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Књижевна историја. Часопис за науку о књижевности*. 1969–. <http://knjizevnaistorija.rs/glavna.php>
- Књижевство: Часопис за студије књижевности, рода и културе*. 2011–. <http://www.knjizenstvo.rs/>
- Kolarić, Ana, Z. 2015. „Rod, književnost i modernost u periodici s početka 20. veka: *Žena* (1911–1914) i *The Freewoman* (1911–1912)“. Doktorska disertacija, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Коларић, Ана & Станислава Бараћ. 2016. „Прошло је време нечујности“. Разговор са Слободанком Пековић. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе* 6. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2016/intervju/proslo-je-vreme-necujnosti>
- Милинковић, Јелена. 2016. „Женска књижевност у часопису *Мисао* 1919–1937“. Докторска дисертација, Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Пековић, Слободанка. 2016 [без године]. „Žene i književnost – prisustvo i doprinos književnica u povijoj srpskoj književnosti“. [Предлог пројекта, доступан као скенирана слика дактилографисаног рукописа на латиници, прилог интервјуа „Прошло је време нечујности“]. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе* 6. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2016/intervju/proslo-je-vreme-necujnosti>
- Pro Femina: časopis za žensku književnost i kulturu*, 1994–2011.
- Свирчев, Жарка. 2018а. *Драга Дејановић: портрет преходног*. Бечеј: Градско позориште.
- . 2018б. *Авангардскиње: олеги о српској (женској) авангардној књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност – Шабац: Фондација Станислав Винавер.

Stanislava Barać

INSTITUTE FOR LITERATURE AND ARTS, BELGRADE

Feminist Periodical Studies at the Institute for Literature and Arts

The paper aims to show how female scholars employed by the Institute for Literature and Arts have, over several generations, shaped and consolidated the humanities (sub)discipline of feminist periodical studies. Slobodanka Peković had a pioneering but also medial role in the process, so her work (from the mid-1970s to the present) on researching women's literary heritage and literary magazines is highlighted. The paper recognises Slobodanka Peković's research as one of the connection points of the processes which began in the wake of the foundation (1969) and development of an institute project specialising in the study of (the history of Serbian literary) periodicals, and the gradual stabilisation of feminist approaches in the Yugoslav and Serbian academic humanities (and thus at the Institute and at the Faculty of Philology at Belgrade University). The rejection by the Academic Council of the Institute of her project proposal *Women and Literature – The Presence and Contribution of Women Writers in Recent Serbian Literature* (submitted in the late 70s), based on 19th century periodicals, therefore has illustrative significance. The paper will briefly introduce further research into women's and feminist periodicals, unhindered since the beginning of the 21st century, at the Institute and at the Faculty of Philology, and the merging of these two academic streams around 2010, as well as current activities and results in this field. The role of the policies of the Ministry of Science in Serbia from 2000 onwards, as well as specific staffing at the Institute for Literature and Arts, in conditioning and facilitating this developmental outcome of feminist periodical studies – from individual efforts to organised team ventures – will thereby be explained.

Keywords: feminist studies of periodicals, Slobodanka Peković, Institute for Literature and Arts.